

FAYDA

Muhittin Kaplan

iktisat
yayınları

Cep Kitapları Dizisi

Bu dizide, alanında uzman kişilerin İslam iktisadının temel kurum ve meselelerini ele aldığı kitaplara yer verilmektedir. Ele alınan konular, teorik bir derinlikten ziyade her seviyeden insanın kolaylıkla anlayacağı bir şekilde verilmiştir. Dizide okunması kolay ve kısa eserlere yer verilecektir.

Dizide Yer Alacak Diğer Kitaplar

Ömer Demir, *Ahlâk ve Ekonomi*

Faruk Taşçı, *Sosyal Refah: Bütüncül Bir Perspektif*

Lütfi Sunar, *Adalet*

Mehmet Fatih Buğan, *Borsa*

Yunus Kutval, Özgür Kanbir, *Çevre ve Ekoloji: İslam İktisadı Yaklaşımı*

Ömer Torlak, *Girişimcilik: Değişim ve Değer Yolculuğu*

Saffet Köse, *Ticaret*

Taha Eğri, *Emek*

Yunus Emre Aydınbaş, *Tasarruf: İslam İktisadı Yaklaşımı*

İsa Yılmaz, *Değer: İktisadi Bir Yaklaşım*

Muhittin Kaplan

1969 yılında Merzifon'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Merzifon'da tamamladıktan sonra Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde (İngilizce) başlamış olduğu lisans eğitimini 1992 yılında tamamladı. 1993-95 yılları arasında Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde Bilecik İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1996 yılında Milli Eğitim Bakanlığının burslu öğrencisi olarak İngiltere'ye gitti. Muhittin Kaplan yüksek lisans ve doktora eğitimini University of Leicester'da tamamlamış ve 2003 yılında yurda dönmüştür. 2005 yılında yardımcı doçent, 2009 yılında doçent olan Muhittin Kaplan, 2014 yılında profesörlük kadrosuna atandı. Halen, İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir. Muhittin Kaplan evli ve üç çocuk babasıdır. Kaplan'ın iktisat politikası alanında çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

İçindekiler

Önsöz	ix
Giriş	1
1. Malların İnsan İhtiyaçlarını Giderme Özelliği Olarak Fayda	5
2. Malların Kullanımından Alınan Zevk ve Mutluluk Olarak Fayda	15
3. Tüketici Tercihlerini Tasvir Etmenin Bir Yolu Olarak Fayda: Ordinal Fayda	29
4. İslam İktisadında Fayda Kavramı	41
Sonuç	63
İleri Okumalar	65
Terimler Sözlüğü	67
Notlar	69
Kaynakça	71

Önsöz

Bu çalışmanın amacı, fayda teriminin modern iktisat ve İslam iktisadı teorisindeki anlamını, rolünü ve önemini; kavramın zaman içerisinde geçirdiği değişimi dikkate alarak açıklamak ve incelemektir. Günlük dilde kullanımındaki kolaylığa karşın *fayda* terimi; felsefi, psikolojik ve ekonomik boyutları olan çok karmaşık bir kavramdır. İnsan ihtiyaçlarının giderilmesiyle bağlantılı olarak kullanılan fayda terimi, iktisat bilimi ve teorisinin en temel yapı taşlarından birisidir. Bilindiği gibi iktisat bilimi, iktisadi birimlerin iktisadi faaliyetlere ilişkin davranışlarının incelenmesini konu edinmiştir. Fayda bu çerçevede, iktisadi birimlerden birisi olan tüketicilerin davranışlarını açıklayan, tüketici teorisinin üzerine bina edildiği, en temel kavramdır. Aynı şekilde fayda; tüketici davranışlarının, talep teorisinin, fiyat oluşumunun, piyasa dengesinin, refah ekonomisinin ve iktisat politikasının merkezinde yer alan anahtar bir terimdir.

Fayda terimi zaman içerisinde çok önemli dönüşümlere uğramış, çok önemli değişimler geçirmiştir. Bu değişim

ve dönüşümler sonucu, fayda kavramının alanı, kapsamı, sınırları, yapısı ve kaynağına ilişkin farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Fayda kavramı, bir yandan faydanın nesnesi olan mal ve hizmetlerle, diğer yandan da faydanın öznesi olan, faydayı algılayacak insanla yakından ilişkili bir kavramdır. Buradan hareketle fayda; dış dünyadan fayda sağlayan mal ve hizmetlere, mal ve hizmetleri algılayacak duyuma, düzenleyecek ve biçimlendirecek akla dayalı olarak tanımlanabilir. Faydanın farklı tanımlarına baktığımızda faydanın kaynağı olarak, bazı tanımların dışarıdan gelen öğeleri, bazılarının duyguları ve bazılarının da aklı ön plana çıkardığı görülmektedir.

İlk iktisatçılar faydayı, “malların insan ihtiyaçlarını giderme özelliği” olarak tanımlarken, 19. yüzyılın başlarından itibaren fayda, “mal ve hizmetlerin kullanımdan elde edilen doyum, tatmin, mutluluk ve haz” olarak; modern iktisatta ise “tüketici tercihlerini tasvir etmenin bir yolu” olarak tanımlanmıştır. Fayda kavramının tanımının içlem ve kapsamındaki bu değişim, iktisadi düşünce tarihindeki dönüşümü, iktisat teorisinin gelişim tarihini de özetler niteliktedir. Bu değişimde, iktisadi faaliyetlerin hacmindeki artışın, bilimsel bilgiye bakış açısının ve bilimsel yöntemdeki gelişmelerin çok önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Fayda kavramının değişim süreci sonunda ulaşılan noktanın iktisat bilimi açısından olumsuz olduğunu belirten yazarlar olduğu gibi sayıları az da olsa, bu gelişmelerin iktisat biliminin alanını genişlettiğini ileri süren yazarlar da vardır. Olumlu bulan yazarlar, fayda kavramının yalnızca tercihlerin sıralamasına yardımcı olan soyut bir kavram olarak tanımlanmasının iktisat bilimine analitik derinlik kazandırdığını ve bu sayede iktisadi yöntemin; suç, sağlık, spor, eğitim gibi farklı alanlara da uygulanmasını mümkün kıldığını ileri sürmektedirler. Bu gelişmelerin iktisat bilimini olumsuz etkilediğini ileri süren yazarlar ise geline

noktada iktisat teorisinin gerçek hayatı açıklamaktan uzaklaştığını belirtmektedirler. Ana akım iktisat teorisinde yaşanan bu problemler, farklı arayışlara, iktisat biliminin yeni dallarının gelişimine yol açmıştır. Fayda kavramı çerçevesinde değerlendirdiğimizde, bu arayışların başında; moral ekonomisi, deneysel iktisat, evrimsel iktisat, davranışsal iktisat çalışmaları gelmektedir. Bu yaklaşımlardan, davranışsal iktisat alanında yapılan çalışmalar, özünde insanların iktisadi davranışlarının modellenmesinde rasyonel seçim teorisinin yetersiz kaldığını vurgulamakta ve çözüm olarak insanın davranışlarını araştırmaya yönelik deneysel çalışmaları önermektedir.

Fayda kavramı İslam iktisadında da ele alınmıştır. İktisadın diğer dallarından farklı olarak İslam iktisadı, ana akım iktisatta yaşanan problemlerin metodolojik temelli olduğunu ve ancak yeni bir paradigma değişimiyle çözülebileceğini ileri sürmektedir. İslam iktisadı, ana akım iktisadın mantıkçı pozitivist yaklaşımı dolayısıyla, iktisadi kavramlardan ve iktisadi teorilerden, ahlâki, dinî, kültürel bütün değer yargılarını dışladığını, insan tanımını rasyonel akla indirgediğini ve bu nedenle gerçek hayatı açıklamakta başarısız olduğunu ileri sürmektedir. Çözüm olarak da iktisadi kavramların gerçek hayatta olduğu şekliyle, normatif ve pozitif bütün yönleriyle İslamî kurallar çerçevesinde yeniden tanımlanması gerektiğini belirtmektedir. İslam iktisadı bu çerçevede fayda kavramını ele alırken, faydanın muhatabı insanın amacının, özelliklerinin ve faydaya konu mal-hizmet ve harcamaların kapsamının İslamî kurallar çerçevesinde dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu bakış açısından hareketle İslam iktisadında fayda kavramı şu şekilde tanımlanabilir: “Dünya ve ahiret için yapılan harcamaların sağladığı toplam dünyevi ve uhrevi mutluluğa, felâha” fayda denir. Felâh, kişinin dinî ve ahlâkî yükümlülüklerini yerine getirmesinin sonucunda

dünyada elde edeceği başarı ve mutlulukla ahirette ulaşacağı ebedi kurtuluş ve saadeti ifade eder. Görüleceği üzere, modern iktisadi yaklaşımdan farklı olarak bu tanım, amaçla yönelik olarak yapılmış bir tanımdır ve fayda ölçütü de İslam dininin kurallarıdır.

Muhittin Kaplan

İstanbul, 2020